

Trækassen fra Skagen

Af Maria Hinnerson Berglund

Oversat fra svensk af Joel Berglund

På Grønlands Nationalmuseum & Arkiv i Nuuk findes en lille trækasse adresseret til Pilersuisoq, der er en del af KNI med butikker over hele Grønland. Afsenderen er Naturhistorisk Museum i Skagen, et lille privat museum der har til huse i Højens nedlagte station i Gammel Skagen. At åbne denne kasse er som at åbne en kinesisk æske. Her findes meget af Grønlands historie repræsenteret i form af genstande af sten og ben, og man møder personer hvis skæbne er blevet en del af denne historie. Der fulgte ikke mange oplysninger med kassen, faktisk var der kun to enkle papirssedler. På den ene stod der skrevet med blokbogstaver og blyant:

SYDKAP

SCORESBY SUND. 53-58;

På den anden stod der med kuglepen:

arbejdsmand Niels Christensen
Kødgrav ved Itivnek (eller Itiunek)
1913-15 Godthåbsfjord.
Sarqaq-kulturen (stensagerne) ca. 800
f.Kr
Kiselskiffer Angmaq

Det var således med meget sparsom information, at undersøgelsen af indholdet i kassen begyndte. Der viste sig at være 250 genstande. Her fandtes ting fra såvel Thulekulturen som fra stenalderen. Basisstykket til en ajagag, sidegrene til fiskespyd, sneknive, bøsseflint, fedtstenskar, lamper og en hel række stenredskaber af forskellig form og farve. Her vil naturligvis kun blive præsenteret nogle få af disse genstande, og det følgende udvalg er helt personligt. En anden forfatter ville måske prioritere anderledes.

Genstande fra Grønland

Det mest iøjnefaldende af kassens indhold er kvinderedskaberne ulo, nålehus, rynkeben og synål (fig. 1). Uloen er et lille smukt værktøj af elfenben og jern. Det let udsvungne blad er rustent og

Maria Hinnerson Berglund, Nuuk, fil.kand., phd-studerende ved Arkeologiska Institutionen Göteborgs Universitet og tilknyttet Grønlands Nationalmuseum og Arkiv med projektet »Mobilitet og Aestetik« – om stenalderens mennesker i Godthåbsfjorden.

Fig. 1. Ulo og vignet nålehus. Foto: Maria Hinnerson Berglund.

kan have været lidt højere men er slidt ned af langvarig brug. Håndtaget af hvalrostand består af to dele, som er lasket sammen med senetråd. Langs kanten på den ene side findes en fure og på den anden et antal kryds, som måske har været en måde at huske noget helt bestemt? Nålehuset er lavet af tand og skindet, som nålene skal fæstnes i, er af afhåret sælskind. Det er et såkaldt vignet nålehus (se Holtved 1944, 36:18), selvom vingerne ikke er særlig markante. Det er fint dekoreret med rækker af prikker. Synålen af ben har en flad og bred spids. Den kan have været anvendt ved fremstilling af kamikker, præcis

som rynkebenene i samlingen. Et af disse er af hvalben, formet som en støvle og med hul i »skaftek« til et op-hæng, f.eks. med et lille perlebånd (se Elgström 1916:55).

Mange af stenredskaberne er »typiske« genstande fra Grønlands stenalder (fig. 2) fremstillet af kiselskiffer (killiaq), kalcedon, kvarts og bjergkrystal. Her er f.eks. en endeskraber og tre sideskrabere af kalcedon, en mørkegrøn asymmetrisk kniv og et snehvidt, tyndt og fint formet fragment af et rektangulært knivsblad. Der findes også en meget lille, fladehugget tværøkse, slebet på den ene side og lavet af kiselskiffer. Samme materiale som et stort antal knive og spidser i kassen iøvrigt er lavet af. Med tanke på fund som er gjort i 1990-tallet i Sisimiutområdet (Kramer 1996, Møbjerg 1999), kan det noteres at mange af redskaberne af killiaq er slebne. Der ses også en tilnærmelsesvis rund spids med en let rygås, tilvirket af en mere »skifferagtig«, brun-beige killiaq, der er slebet på begge sider. En lignende spids fandt vi på en af stenalderboplads-erne i Nuuk-fjorden sommeren 2000.

Et almindeligt stenalderredskab fra Grønland er stiklen, som anvendes til bl.a. at skære i horn og spalte ben. Der findes mange stikler i trækassen. En er af kalcedon og har en spids base, medens de øvrige er lavet af kiselskiffer med enten rund eller tværskåret base. De er alle mere eller mindre slebne. Særligt en af disse er meget interessant. Den er forsynet med syv regelmæssige skrå furer hen over fladen. Samme »dekoration« findes bl.a. på de små træ-dukke fra sen Dorset, som kendes fra

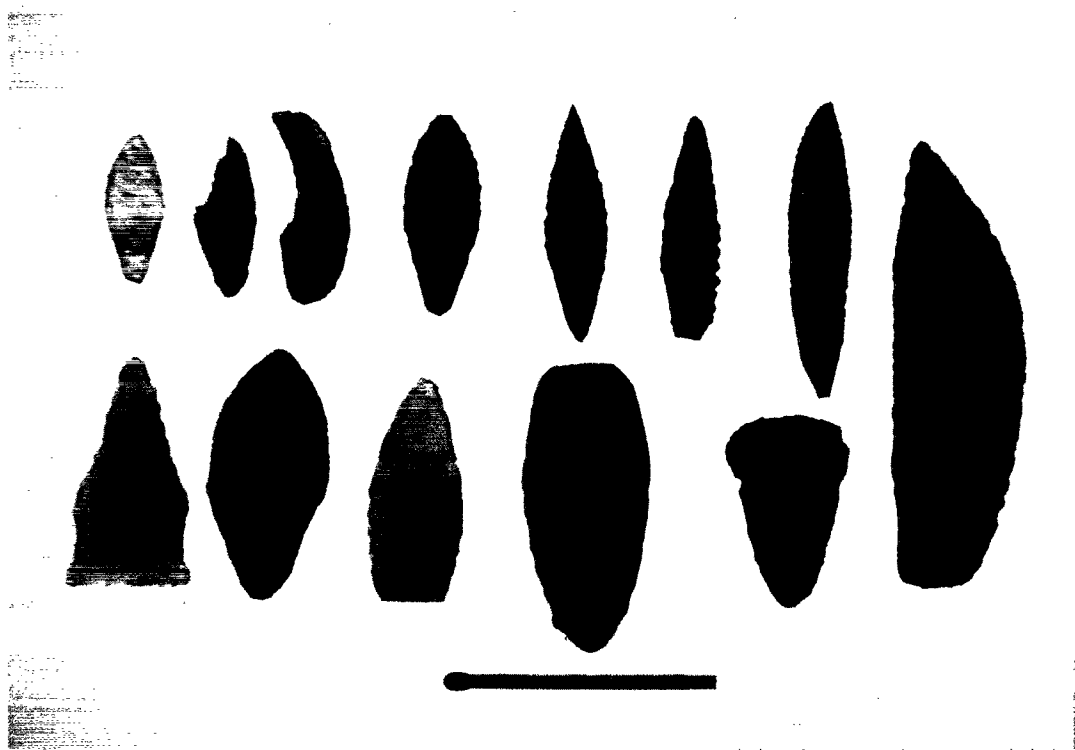

Fig. 2. Grønlandske stenalderredskaber. Foto: Maria Hinnerson Berglund.

Thule (se Gulløv 1998:9). Et lignende »monster« fandt vi på et fragment af et slebet redskab fra den førnævnte boplads i Nuuk-fjorden (fig. 3). Måske er det rituelle tegn eller et symbol anvendt i Grønland gennem tusinde år?

»Ugrønlandske« stenredskaber

Mange af stenredskaberne har et tydeligt indiansk præg (fig. 4). De synes at stamme fra store dele af det amerikanske kontinent. Her er spidser af sort obsidian, rød jaspis, hvid kvarts, »offwhite« skiffer og forskellige mere eller mindre flintagtige mineraler. Obsidianspidserne har indhak skråt opad fra basen (»corner-

notched«) og kan være fra The Great Basin-område, ligesom et lille triangulært redskab og nogle trinde spidser med indsnævret basis. I så fald repræsenterer de flere indianske grupper fra tiden efter Kristi fødsel og frem til historisk tid (se f.eks. Fagan 1995:268-69). En spids af jaspis kommer muligvis fra Arizona, medens 2 andre med udsvunget basis, som en duehale, minder om spidser fra Mississippi. Der findes også redskaber der kan være flere tusinde år gamle fra Maritime Archaic perioden (se Tuck 1976:50-51; Renouf 1999:51) og andre fra Newfoundlands sidste indianere, Beothuk folket, som uddøde i 1800-tallet, (Marshall 1996:261).

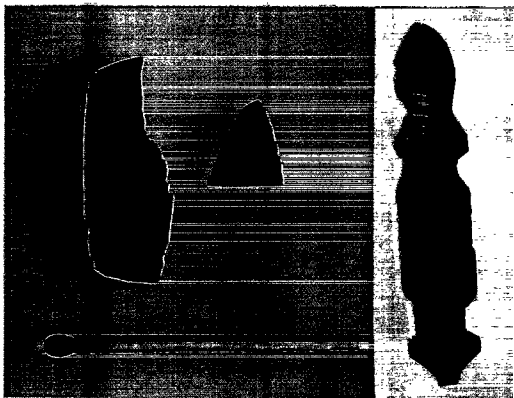

Fig. 3. Stikkel og spitsfragment fra stenalderen samt menneskefigur af træ fra sen Dorset, alle med furer. Fotomontage: Maria Hinnerson Berglund.

Det som har været sværest at bestemme er et antal stengenstande som muligvis kunne stamme fra Grønland. Formen er ikke typisk og råmaterialet er svært at artsbestemme. Det er dels et stort flådehugget lanseblad af brun-rød kvartsit og dels ca. 30 redskaber af en cementgrå »flintagtig« skiffer. To af disse er ret store og rundede, medens andre er langsmalle og andre igen korte og brede. De fleste har surringshak på begge sider af en kort tunge. Alle disse genstande er mærket med en lille rød prik, hvilket taler for, at de kommer fra en og samme samler. Om de oprindelig er fundet indenfor et afgrænset geografisk område er derimod usikkert. Efter at have drøftet problemet med kolleger forekommer det sandsynligt, at de fleste af disse spidser har sin oprindelse på USA's østkyst (se Ritchie 1961:111).

Sammenhæng og oprindelse

To af arkæologiens vigtigste begreber er sammenhænge og oprindelse. Uden den slags kundskaber har en genstand ingen

anden værdi end det, som ligger i selve tingen. Det at flere redskaber er tydeligt indianske gør oplysningerne på de håndskrevne sedler usikre, men de er trods alt det eneste, man kan gå ud fra i forsøg på at finde mere viden om disse ting. På den ene seddel står der altså Sydkap-Scoresbysund. Det ligger i Kangertittivakfjorden vest om Ittoqqotor-miit i Østgrønland. Det er et velkendt ørredfangststed med ruiner fra alle Grønlands forhistoriske kulturer. Området er blevet besøgt af flere videnskabelige ekspeditioner, som det fremgår af arkivalier på Grønlands Nationalmuseum & Arkiv. Oplysningerne i rapporten KNK 1446 (Kapel) er særlig interessante. I 1980'erne blev der gjort fund af genstande af »flintlignende materiale«, som adskilte sig både med hensyn til materiale og forarbejdningsteknik fra det, man havde fundet i de palæoeskimoiske teltringe i samme område. Det fremgår ikke nøjagtigt på hvilken måde de adskiller sig, men en senere sammenligning kan måske vise, om man skal søge oprindelsen til nogle af de svært bestembare redskaber i Skagenkassen her på Sydkap.

Når det gælder oplysningen på den anden seddel, »arbejdsmand Niels Christensen, Kødgrav ved Itivnek 1913-15 Godthaabsfjord« kan vi konstatere, at Itilleq (Ny retskrivning) er overgangsstedet mellem Ameralik- og Kapisillitfjordene længst inde i fjordkomplekset ved Nuuk. På nordsiden ligger Itinnera med den nu nedlagte renavlsstation, som kunstneren Jens Rosing var den første til at bestyre i 1960'erne. I dag planlægger Nuuk kommune en lejrskole på

stedet. Itinnera har, i det mindste i perioder, været beboet gennem 3500 år (se Gulløv & Kapel 1988:55) og er velkendt af arkæologer. I 1958 foretog Helge Larsen og Jørgen Meldgaard den første videnskabelige undersøgelse af området, men der var faktisk allerede et halvt århundrede før blevet indsamlet forhistorisk materiale her. Hos Gulløv & Kapel (1988) fremgår det, at en mand ved navn Jeppe Nygaard var kommet til Itinnera i 1912 for at undersøge mulighederne for fåreavl i området. Under jordarbejde var han og hans grønlandske medarbejder Nathan Josefsen stødt på flere stenredskaber, som i 1915 blev afleveret til Landsfogedembedet i Godthaab. Her skal genstandene siden være indgået i en geologisk stensamling, som opgives at have haft »en omtumlede

skæbne, men størstedelen – og i hvert fald Nygaards Sarqaqsager – tilgik en gang i 1950-erne de samlinger, som kom til at danne grundlaget for det nuværende Grønlands Landsmuseum«, d.v.s. det som efter 1991 er Grønlands Nationalmuseum & Arkiv.

Christensen, Josefsen og Nygaard

Der kan altså findes en forbindelse mellem genstandene i Skagenkassen og Niels Christensen, Nathan Josefsen og Jeppe Nygaard. I forsøg på at fastslå det, har jeg vendt mig til forskellige kilder. Nathan Josefsens navn fandt jeg hurtigt i »Navnlig Optællingsliste over Grønlændere ved Úmmannak i Kórnuuk 1911«. Han var en på den tid 30-årig ugift fanger. Niels Christensen og Jeppe Nygaard var derimod ikke lige så lette at finde trods den meget omhyggelige do-

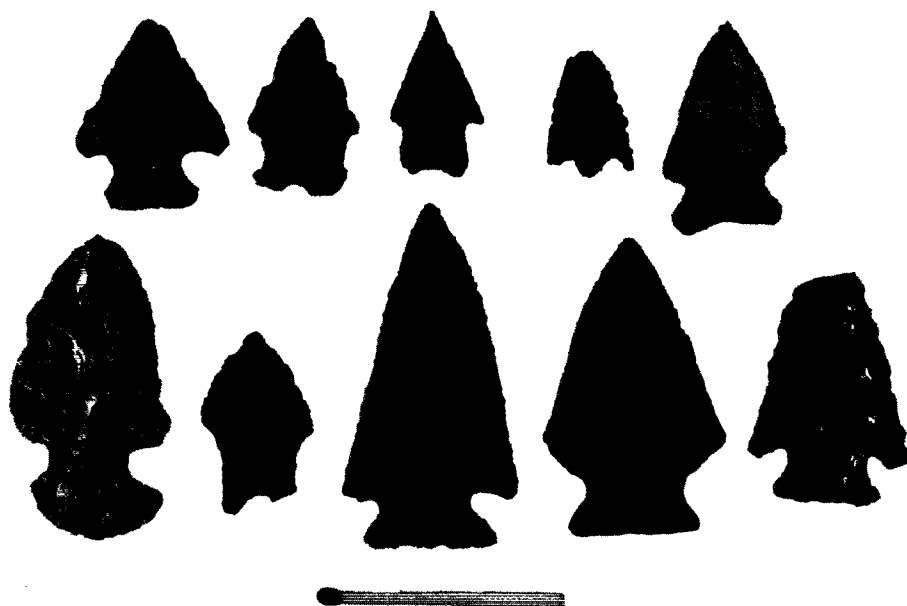

Fig. 4. Indianske stenredskaber. Foto: Maria Hinnerson Berglund.

kumentation af alle tilrejsende til Grønland før 1950. Landet var dengang lukket for dem, som ikke havde særlig tilladelse eller kreditiv fra »Styrelsen af Grønland«. I »Beretninger og Kundgørelser vedrørende Kolonierne i Grønland« fra den tid ser man navne som Lauge Koch, Peter Freuchen, Thorild Wulff og Ossian Elgström, men ingen Niels Christensen eller Jeppe Nygaard. Med tanke på at Nygaard burde have tilladelse til fåreavlsforsøget, søgte jeg også under den rubrik, men der fandtes bare Lindemann Walsøes kreditiv for fåreavl i Julianehaabs distrikt. Heller ikke i den Kongelige Grønlandske Handels register fandtes der nogen Christensen eller Nygaard. Dermed var der kun tilbage at lede i »Meddelelser om Grønland« (MOG). Det kunne jo være, at de havde været deltagere i en eller anden ekspedition.

Det lykkedes mig desværre ikke at finde »arbejdsmand Niels Christensen«, men i MOG 70-1927 traf jeg på en Nygaard uden fornavn. Det var i Lauge Kochs beretninger fra Nordgrønland. I begyndelsen af 1920'erne arbejdede denne Nygaard i Thuleområdet og var for Kochs regning bl.a. i Washington Land for at indsamle planter og fossiler. Herfra skrev han en dagbog, som Koch senere publicerede som et særskilt kapitel i sin egen rapport med henvisning til, at Nygaard ved den tid befandt sig i Canada. I MOG 1939 nævnes endvidere en »J. No Nygaard«, som i 1915 skulle have indsamlet insekter for Zoologisk Museums regning i Ameralikfjorden og Itivdleq på omtrent 64 graders nordlig bredde. På samme sted altså som seddelen med Christensens navn henviser til.

Nygaards navn er ikke direkte knyttet til genstandene i trækassen fra Skagen men Grønland er, trods sin geografiske størrelse, et lille land når det drejer sig om mennesker. Da det endnu ikke er lykkedes mig at finde Niels Christensen bliver det Itinnera-Itilleq og den indirekte kontakt til Jeppe Nygaard, som må anvendes i forsøget på at komme genstandene fra Skagenkassen nærmere ind på livet. Hans Kapel på Grønlandssekretariatet (Nationalmuseet i København) berettede, at der findes en tilknytning mellem Jeppe Noe Nygaard og geologen Arne Noe Nygaard. Gennem sidstnævntes datter Nanna Noe Nygaard, der også er geolog og grønlandsforsker, har jeg siden fået adgang til Jeppe Nygaards dagbog fra årene i Grønland. Den begynder allerede i 1906, da han rejste op til Diskøen med magister Porsild for at bygge Arktisk Station (fig. 5). Det er en spændende og noget gribende læsning, som indledes med ordene: »Indtryk fra mine Ophold gennem 14 Aar fordelt paa fire Pladser der alle har det tilfelles at vere preget af mest fysisk Arbejde ikke sjelden ret strengt«. Fra Itinnera skriver Nygaard bl.a., at han træffer på »oldsager« under gravearbejdet. Det er knive, spydspidser, fedtstensskåle, synale og fiskekroge af ben m.m. »Da jeg i mange tilfælde fandt Dobbletter skenkede jeg en Del til et paatænkt Museum ved Godthaab«, skriver han og at han, da fåreavlsforsøget ved Itinnera afsluttedes, sendte »Uld, Skind, Oldsager og røgede lax til de danske i Godthaab samt Renkød«.

Jeppe Noe Nygaard er i sig selv stof til en hel artikel, og her skal der bare peges på en mulig forklaring på de »indi-

En venlig og hjertelig Julehilsen sendes
Jeppes Brødre og Familier af os Danske ved God
Nærvær. ~ ~

Godhavn, Juleaften 1909. ~

Ogga Thuan Margrethe Mortensen.
H. Mortensen & Co. Apgaaen. J. W. W. W.
Vilhelmine Møller

Fig. 5. Julehilsen til Jeppe Noe-Nygaards bror fra Godhavn 1909. Kilde: Nanna Noe-Nygaard.

anske» genstande i Skagenkassen. Foruden ophold i Grønland og Canada boede han også i USA. Han arbejdede med alt fra at søge efter guld i Rocky Mountains til at undervise på nordiske folkehøjskoler indtil han i 1931 døde i Alberta, Canada. Med hans erfaringer og interesser er det altså ikke helt umuligt, at nogle af genstandene i Skagenkassen faktisk er en del af hans efterladenskaber.

Grønlands fortidsmindelov og trækassen fra Skagen

På flere registreringskort på Grønlands Nationalmuseum & Arkiv står Josefsen og Nygaard noteret for at have afleveret genstande til museet (se f.eks. KNK

1156, 1164, 1165). Måske vidste de begge, at man var begyndt at diskutere en Grønlandsk fortidsmindelov, medens de arbejdede i Itinnera? Det var i 1913, da Styrelsen for Sydgrønland tog fat på problemet med fremmede rejssende i landet, som ofte optrådte som gravrøvere. Siden længe havde videnskabelige ekspeditioner indsamlet genstande på samme måde som naturalia. Det var desuden kotume at handle med ting fra førkristne grave, og en del af genstandene solgtes til museer ude i verden.

Mødet i »Styrelsen for Sydgrønland« resulterede i »Cirkulære af 19. April 1916«, hvori alle anmodedes om at lade

minderne fra fortiden være i fred. Her står også, at alle rejsende i Grønland »fuldstændig må afholde sig fra Gravning i de eskimoiske og nordiske Bopladser og Grave forsaavidt man ikke har opnået særlig tilladelse hertil«. Ansvar for en eventuel udførsel af genstande fra fortiden lå hos kolonibestyrelserne og skibsofficererne, der skulle se til, at dette skete via København, hvor genstandene skulle besigtiges af Nationalmuseet, som efter passende erstatning også havde ret til at beholde de genstande, som ansås vigtige for museets samlinger.

Siden 1981 da Grønlands Hjemmestyre overtog ansvaret for kulturområdet slår loven fast, at »Levn fra fortiden, som er fundet i Grønland, og hvortil ingen kan godtgøre sin ret som ejer, tilhører Grønlands Hjemmestyre, såfremt de er af særlig kulturhistorisk værdi. Den, som finder, har eller får levn fra fortiden i sin besiddelse skal straks indberette dette til Grønlands Nationalmuseum & Arkiv eller til et af de godkendte museer« (§ 23 Landstingsforordning nr. 6, 30. oktober 1998).

Med denne lov som baggrund er trækassens indhold også interessant set fra et principielt synspunkt, da Naturhistorisk Museum i Skagen er privat og derfor ikke omfattes af de regler som gælder for offentlig virksomhed. Den tilgængelighed og åbenhed omkring alle data som er koblet til en offentlig museumsgenstand har ikke sin modsvarighed i forretningsverdenen. Så når kulturhistoriske genstande bliver varer, som kan købes og sælges på et marked, som de i trækassen fra Skagen, så øges deres værdi muligvis i kommerciel betydning, men de risikerer samtidig at mi-

ste megen værdi i en anden. Trækassen kan derfor også sættes i relief til den aktuelle »*Utimut-udstilling*«, som danner afslutningen på flere års omsorgsfuldt arbejde med at overføre grønlandske kulturhistoriske genstande fra det danske Nationalmuseum til Grønlands Nationalmuseum & Arkiv.

Referencer

- Elgstrom*, Ossian
1916 Moderna Eskimåer, Bonniers, Stockholm
- Fagan*, Brian
1995 Ancient North America, The Archaeology of a Continent, Thames and Hudson, London
- Gullov*, Hans-Christian
1998 Rejser, Kunst og Magi, Nyt, Nationalmus. arkiv nr. 78, 1998
- Gullov*, HC & *Kapel*, Hans
1988 De palæoeskimoiske kulturer i Nuuk kommune. Bosætningsmønstre og materialevalg. Palæoeskimoisk Forskning i Grønland, Aarhus universitetsforlag
- Holtved*, Erik
1944 Archaeological Investigations in the Thule District, MOG 141, Nr 1, Reitzels Forlag, København
- Kramer*, Finn Erik
1996 Akia and Nipisat I: Two Saqqaq Sites in Sisimiut District West Greenland, Paleo-Eskimo Cultures of Greenland, Grønnow edit., Dansk Polarcenter, Copenhagen
- Marshall*, Ingeborg
1996 A History and Ethnography of the Beothuk, McGill-Queen's University Press, Montreal
- Møbjerg*, Tinna
1999 New adaptive strategies in the Saqqaq culture of Greenland, c. 1600-1400 BC, Arctic Archaeology, Worlds Archaeology, Rowley-Conwy edit, Routledge
- Renouf*, Pricilla
1999 Ancient Cultures. The story of Port Au Choix, Bountiful Seas, Historic Sites Association of Newfoundland and Labrador, St. Johns
- Ritchie*, William A.
1961 a Typology and Nomenclature for New York Projectile Points, New York State Museum and Science Service, Bulletin Number 384, Albany, New York
- Tuck*, James A.
1976 Newfoundland and Labrador Prehistory, Nationalmuseum of Man, Ottawa